

## ÉJJEL A TISZÁN

**E**jjel a Tiszán... Elöttem a vontatóbárka motorja dohogott, egyenletesen, hogy már nem is hallottam; úszó koporsó és ha néha nagyot roppant, olyan volt, mintha a benne lévő halottak feszegetnék. Mögöttem, a másik csónakban, elcsendesedett az élet, bundákba burkolt, pálinkától felmelegedett alvók veszték bele a világtalan világba. Lent a víz alig fénylett, csak néhol tükrözte az augusztusi éj kikandikáló csillagait. A gyülekező felhők szuroktömegéből, még nagyon messziről, de már szikrák pattantak ki és felémhunyorogtak. Valahol, bizonytalan távolban a part vonult el mellettünk, de az erdők egyenletes vonala, közben egy-egy külön, egymagában magasba törő fával, csak alig rajzolódott ki az ég sötétjéből.

Ejjel a Tiszán... Egyre fülemben zengett a szavak zenéje. Fölvillant előttem ezernyi kép, kezdve a vigyázatlan anyától, akinek a leánya éjjel a Tiszán, ringó csónakján, barna szeretőjét várja, végig a hallott történeteken, amelyek az egykori betyárvilágnak emlékeztében megnőtt rémeiről, révészek és csempészek háborúiról, menekülők viaskodásairól, hajósok, halászosok viharral, veszedelmes nagy hallal, leselkedő örvénnyel, halált szövő vízi csodákkal vívott csatáiról szóltak, egészen a mélybe csaló sellőkig, a csapdába hívogató erdei tündérekig. Minden, felrémlt előttem, amit mesebe, versbe, dalba szőtt az ősi félelem a vizek mélyétől.

Egyedül voltam, dideregtem az éjszaka árnyaitól és hidegétől, fáradtan elfészkelődtem a csónak végében és csak a pálinkásüveget szorongattam kezemben egyetlen védőpajzsként a hűvös tiszai szél és a félelem ellen. De minél inkább védekeztem, annál vadabban törtek elő az ijesztő emlékek. Olykor már fennhangon vitatkoztam és viaskodtam magammal, mert láttam, hogy jön az éj, a szél, a Tisza haragja és odaveszék, bele az ismeretlen vízbe.

Tudtam, hogy bizonytalan a sorsunk. Vidám kirándulásnak szántuk, mikor reggel nekivágtunk a fényzőnnek, amely égről és vízről áradt felénk. Nem telik bele három óra és odaérünk a szomszédba, ott várnak ránk és elbolondozunk, azután visszafelé, víziránt még gyorsabban megteszük az utat. Csak mikor már elindult a vontatóbárka és mögötte hosszú

köteleken a két csónak, akkor eszméltünk rá, hogy mennyi veszedelem leselkedik reánk. A bárka kivenhedt, fekete koporsó volt, talán még abból az időből, amikor lovak húzták fent a partokon és a bárkán csak a hajós állt hosszú rúdjával, a kormányos nagy lapátjával, hogy igazgassa a járatot és elkerüljön zátonyt, örvényt, csalogató mélységeket. A motor is kiropogott, kiöregedett, kehesen köhécselő vontatószerszám volt, lapátja természetesen forgott, nem kavarta fel nagyon a vizet, de nem is sietett. Gépészünk pedig, aki a motort kezelte, cséplőgépmester volt, csak már betakarította az ideit és erre az egy napra elszegődött a bárkára, a motor mellé, amellyel lassan, lassan ismerkedett, néha annyira szétszedte, hogy elakadtunk, azután újra összerakta. Közvetlenül a cél előtt a Tisza is ellenünk esküdött; ahol mélynek mutatta magát, homokheggyel leselkedett ránk és háromszor is zátonyra futottunk, mire partra vergődtünk.

Nyolc órába telt a három órás út, az étel elpangott, a várakozók szertefutottak, hogy rájuk sem lertünk, kedvetlenül, borgőzősen, fáradtan cammogtunk vissza a bárkához, sötét este lett, mire elhelyezkedtünk. Cséplőgéplakatosunk közben meglelte a visszaútra szánt teli üvegeket. Úgy járt a bárkán, mint a tengerészek, furcsán imbolygó léptekkel, nem lehetett többé rábízni a kormánykereket. Egyikünk hát odaállt a kormány mellé, s őrizte a gépezéstől. Aki csak odafért, hátramenekült a második csónakba, hogy ha baj lesz, mélybe ne rántsa a bárka. Magamra maradtam a középső csónakban, vékony nyári ruhában, ahogy könnyelműen hittem a Tisza reggeli fényáradatának. Csak a pálinkásüveg biztatott meleggel, amelyet elhoztam a bárkáról, hogy a gépész hozzá ne férjen. És így, koromsötétben, a mélység veszedelmeit nem ismerő kormányossal, hasznavehetetlen gépéssel, az ég alján már fel-fel villanó viharral, gyülekező felhők alatt indultunk vissza a kedves, csendes, vidéki kis városba, amelyben egy időre letanyáztunk.

Mire a révházat, a sötétséget ringató kompot elhagytuk és didergőn elnyúltam a csónak végében, rám ült a végtelen csend, nekem rontott a fekete éjszaka. Álmos, fáradt voltam, roppant, kábult az egésznapis szokatlan sok napfénytől, levegőtől, tájtól, zöldtől, égbéktől, megilletődött az éjszalkától. Nehéz fejem tenyerembe hajtottam, az álom minduntalan hatalmába akart keríteni. szembéjám birokra kelt az agyamban táncoló lázas rémképekkel, tudat és álom határán imbolyogtam.

Akkor hirtelen éreztem, hogy csónakom nagyot lódul és erősen táncol; a víz hangosan csobogott körülöttem. Felnéztem és a csónakban ott ült előttem, szemben velem, furcsa vonalú öltözékben, fején furcsa sisakkal, hegyes szétálló bajusszal, kevély, kúsza szakállal, kihúzott derékkal: egy idegen. Idegen? Ismerős volt, sokszor láttam és sohasem láttam, színpadon és filmen is állt már előttem. És tegnap is találkoztam vele, akkor kis szobor volt, sokszor éreztem már magam mögött is, mellettem is... de nem tudtam, hogyan került ide, szél hozta-e, ég küldte-e, vagy a víz mé-

lyéről kelt ki. A távolj égi szikrák alig villanó, derengő fényében láttam, hogy gúnyája kopott, sisakja alól farkó fűrt lóg ki, kezében hosszú kopja és ütött-kopott, átluggatott bádognapajzsa, tekintete szúrósan szegeződik rám, fintora gúnyt lövel. És a hideg-futott végig a hátamon, amikor rémeknél rámitőbb, kísérteties halk hangon rámszólt:

— Tán már rám sem ismersz? Erőltess meg egy kicsit azt a begyepesedő agyad. Elégszer álltál ki helyettem!

Egy pillanatra megint előbújt a holdtalan, csillagos augusztusi ég egy csücske és megfürdött a Tiszában. Az alánk ott velem még jobban kirajzolódott, amint széles mozdulattal szólalt meg újra, olyan meghajlással, hogy nagyot lódult tőle a csónak, meghajlással, amelyet csak régi spanyol képeken láttam:

— Tudom, — mondta —, hogy uraságod szívesebben látta volna, ha Dulcinea ül most itt, ahogyan az esti neonfényes korzón is szívesebben nézi uraságod a csinos, fiatal dulcineákat. Hja, öregem, sajnálom, de csak magam jöttem s ne lepődj meg rajta, hogy itt látsz. Itt vagyok, itt éldegélek ebben a kisvárosban szerény nyugdíjamból, mert itt olcsóbb az élet és annyira elszaporodott a fajtám a világban, hogy már honoráris munkára is alig nyílik alkalmam.

Mosoly rezdült a hangjában, de hirtelen fenyegetve hozzátette:

— Te is sokszor öltötted magadra gúnyám, sokszor álltál a helyemre. Ezért is akarok, most leszámolni veled.

Vacogtam. Nyúltam volna az elgurult és csak félig kiürült pálinkásüveg után, de mozdulni sem mertem, csak szárazon nyeltem a félelmet és riadozva lestem csónakfelborító széles mozdulatait.

— Nos? Nem szólsz? Még mindig úgy teszel, mintha nem ismernél. Vagy magadnak sem mered bevallani, hogy felismertél, hiszen mostanában éppen eleget idézgettél. Idéztél: itt vagyok, mit ijedezel hát? — és nagyot lökött a csónakon. Görcsösen megkapaszkodtam és rászóltam:

— Ne bomolj, Don Quijote!

— Ugye, hogy megismertél! — nevetett furcsán, gúnyosan és nem tagadhattam többé, hogy felismertem. Csak öreg gebéje hiányzott alóla és Sancho Panza mellőle. Kiszáradt torokkal kérdeztem:

— Mit akarsz tőlem? Talán csatákba hívsz, az örület, félelem, megsemmisülés és hiábavalóság egyenlőtlen szélmalomharcaiba?

— Nem én hívtalak, magad vállaltad. Nézz körül itt a végtelen síkságon; az alvó falvak, az elpihent lelkek mélyén ott meredeznek a szélmalom ormótilan vitorlái, mint óriási, mindent összeroppantó karok: közőny, tudatlanság, nemtörődömség, bizalmatlanság...

— Hát hány karja van ennek a szélmalomnak?

— Sok, nagyon sok, egész hadseregnyi, mert a fontoskodás, a nagyképűség, a fennhéjzás és a becstelen törtetés is mind egy-egy levághatatlan kar és ti ott álltok, harcra hegyezett kopjátokkal, szemben a szél-

malommal. Tudod, — tette hozzá csendesebben —, mostanában ott ülök délelőttöként a kisváros egyetlen kávéházában, ebben az autóbuszok várotermévé züllesztett teremben, szemben a rövid fás úttal, amelyen túl az iskola nagykapuja látszik. Megint kinyílt a kapu, megint eltelt egy esztendő, az örökkévalóság egy hiábajött esztendeje. Nézem a kapu körül dongó ifjúságot. Milyen szép és milyen üres, hogy kong, mint a falak odabent.

— Ne ócsárolj a fiataljainkat.

— Nem őket szidom, benneteket, mert nem tudjátok megtalálni a közös nyelvet, hogy megértsenek benneteket. Rajtam nevettek évszázadok óta, azt mondjátok örült és álmodozó voltam. Igaz, engem nem zavart, hogy Dulcinea valójában lompos, loncsos, idomtalan asszonyság volt, hogy lovam nem arab paripa, csak öreg gebe, s harcom csak céltalan, ostoba álomhősködés. Mindegy volt, mert hinni tudtam, amit hittem és a hazug tudat is tartalommal töltötte meg az életem. Mindig voltak álmodozók és mindig lesznek.

— Mi is hiszünk, — vágtam oda.

— Az anyag hitét hiszitek az ősfélelmek helyett, de nem tudjátok megfékezni a félelmeket. Fellengősek vagytok, nem akarjátok észrevenni, hogy pajzsotok sokszor csak ütött-kopott, átluggatott ócska bádog, szívetekben apró, gyáva félelmek laknak, gúnyátok nem véd sem hidegtől, sem széltől, paripátok, pöfög, döcög, de ha száguld is, csak növeli a távolságokat és nem visz közelebb semmihez. Tudjátok pedig, hogy milyen merész álmot álmodtok, tudjátok, hogy milyen veszedelmesek a lelkek legyőzhetetlenül motolláló karjai, mégis kopjatörésre mentek ezzel a szélmalommal, ahelyett hogy óvatosan, türelmesen, szívetekből és véretekéből, idegeitekből és hústokból új, szebb, hasznosabb malmokat építenétek.

— Most még csak az hiányzik, hogy a bosszút emlegesd: isten malmaj lassan öröinek — csaptam át én is a gúnyba.

— Ne ficánkolj, ne hencegj. Jól tudod, hogy nem a bosszú, az örök büntetés, hanem az értelem malmáról beszélek. Nagy a hangod, mint amikor hősködve odavágjátok, hogy harcoltok az utolsó csepp véretekig, s elfelejtitek, hogy mire az utolsó cseppre sor kerülne, már régen halottak vagytok. Nagyképűsködtök, tollkopjásokat tehetetlenül szegezitek egymásnak, ócsároljátok egymást, ahelyett, hogy minden erőtököt a tudatlanság és közöny szélmalom-vitorláinak szegeznétek.

— Milyen bölcs lettél öregségedre — próbáltam csúfolódní vele, de még görcsösebben kapaszkodtam a csónak peremébe, nehogy orvul kilökhessen. — Elfelejtéd a múltat, hogy kiálltal a gyengék és védtelenek védelmére, pedig magad is ostoba és örült voltál, hadseregnek nézted a szélmalmot és hiábavaló harcra indultál...

— Éppen mint ti. Ti sem akarjátok meglátni a szélmalom roppant vitorláit. Ahhoz, hogy győzhessetek, ismerni kellene benneteket, s ahhoz,

hogyan ismerjenek, többet, sokkal többet kellene tudniuk azoknak az alvóknak, akiknek a lelkébe akartok behatolni. Seholy sem vár benneteket izlés, érdeklődés, bizalom...

— Türelmetlen vagy és bennünket intesz türelemre.

— Ti vagytok türelmetlenek, mert attól féltetek, hogy a idő elszalad rélkületek. Hát még mindig nem tudjátok, hogy az idő nem számít, ha meg tudjátok nyergelni, hogy mindig csak vigyen? Lassanként kívül kerültök időn és téren, tótágast álltok megsemmisítő karok előtt.

Elöntött a harag.

— Ostoba és hiú prédikátor lett belőled — kiáltottam. — Nem kellenek a tanácsaid. Nem kellesz te sem. Támadj, ha akarsz, birkózzunk meg egymással, de tartsd már a szád!

— Várj sorodra. Kivetlek ma még ebből a csónakból. De még nem végeztem. Mondok én neked valamit. Nézz egyszer körül ezen a síkságokon, hogyan élnek az emberek, miből áll az életük. Az iskola szab határokat az életükben...

— No látod!

— De nem tudással, csak korral. Falun, kisvárosban a négy középiskola a legmagasabb fok. Tizenöt évesek, mikor kikerülnek az iskolából, a többség nem is megy tovább. És ezek a tizenöt évesek elkezdnek nagylánykora, vagy kocsmában legénykedni. Korán nősülnek, férjhezmennek, jönnek a gyerekek, vége az életüknek. Gondok az élet nehézségei, körülöttük eseménytelenség, munka látástól vakulásig, azt sem tudják, minek élnek. Harmadon felül már bácsik, nénilk, törődött, színtelen emberek, akiknek az életében az egyetlen szépség, hogy vasárnap ünneplőbe öltöznek, s néha-néha moziba mennek. Ennyi az egész. Minek nekik a könyvetek, az írásokat? Mit látnak, hallanak, kapnak a művészettől?

— Bennük magukban is él, vágyódnak a szép után, mindig, mindenki, ha nem is sejtí.

— Vágyódnak, de mit kapnak? Ne csodálkozz rajta, hogy vallásosak. Nézd meg a falut, a legmagasabb épület, az egyetlen építészeti mű, amely kiválik a többi közül, a templom; a tömzsi, terebélyes épületek és emberek közül magasba szökik karcsú tornya és az emlékezetekben csak a tömjénfüst, az áhitat, a szelíd harangszó emléke marad meg. Nem hittel és hitet hívó hívók, csak jólesik nekik az a szelíd, békés, pihentető hangulat.

— Az okos ember...

— Hagyd el! Az elnyűtt, fáradt, a természet szeszélyeivel birkózó ember nem okos és nem ostoba. Mit látnak a képeiken? Érthetetlen színlombokat, mert ha szemük előtt a vonalakból, felhőkből, rögökből kirajzolódnak arcok, rajzok, furcsa figurák, ez nekik csak játék. Sancho Panzák ők, akik csak a rögöt, a felhőt látják meg benne, csak azt, ami van és kézzel megfogható, foggal széttéphető, csak ezt látják és nem engedik,

hogy szárnnyra kapjon a képzeletük. Hogy akarsz hozzájuk, lelkiükbe férközni, ha nem értenek? Nem értik a szavad.

— Hát színes szalagokkal cifrázzuk, tarkán csomagoljuk a szavainkat?

— Keressétek meg a nyelvet, amelyet megértenek.

— Folytassunk béketárgyalásokat a szélmalommal — csúfolódtam.

— Bizony az kellene, ha szóbaállna veletek. Mit ad nekik az élet? Néhány disznótort, kocsmai mámort, lakodalmat, gyászt, ami mindegy nekik. Néha mozit, cirkuszt, ez a legtöbb. Meg ezt a ti szinkópát bömbölő rádiókat.

— Azzal mi bajod? Legalább egy hang, amely elhatol minden fiatalhoz és egy nyelv, a zenenyelv, amelyet a világ minden fiatalja megért, felfog, dúdol, s akkor mindegy, hogy csattantó hottentotta, vagy csicsergő kínai nyelven mondják-e a szövegét. És a motorok, a gépek. Azok nyelvét is mind megérti.

— Hiába karasz letorkolni — mozdult fenyegetően. Szemében az örütség fénye villant, az égi szikrák furcsán tükröződtek vissza íriszén, mintha láng villanna ki sisakja alól, amint most már dühödten folytatta: — Hiába kiabálsz, hiába csúfolódsz. Hiába csúfolódtok évszázadok óta velem, ti új donkijotek, akik el akarjátok venni a kenyérem. Nem érzitek, milyen erővel csapkodnak a szélmalom vitorlái? Hogyan roppantak össze, darabolnak szét karjai? Elpusztultok ezzel a tudatlansággal, közönnyel szemben.

— Majd helyünkre áll más.

— Ne vitézkedj. Neked sem, egyikőtöknek sem mindegy, hogy áttörök-e a szélmalomk arcvonalán. De nem meritek bevallani, mert nem tudtok emberebb emberek lenni.

— Elég volt, tűnj el! Vagy a kakasszót várod, kopott kísértet?

Legénykedtem, de vacogott a fogam, mert szemében egyre vadabbul villant a láng, kopjájával motollált, mozdulatából láttam, hogy támadni készül.

— Szeretnél már szabadulni tőlem, — sziszegte —, de nem megyek, míg el nem pusztítottalak.

Csörömpölt a bádogyért, a bádogsisak, a kopja, imbolygott, nagyokat lódult a csónak.

— Ne bómolj — kiáltottam volna, de elcsuklott a hangom a félelemtől, amint örült kacajjal süvöltötte felém:

— Csak voltam Don Quijote, már nem vagyok, most ti vagytok a Don Quihotek és én, ma éjjel, életemben először, nem a szélmalommal, hanem a szélmalomk nevében szállok harcba. És életemben először győzni fogok.

Felémdőfött, de elkaptam a kopját. Éreztem, hogy minden erejével nekem feszíti. Hajladoztunk és dülakodtunk, néhányszor már egészen közel hajolt hozzám a szurokfolyó bárkától felbodrozott, meggyűrt tükre, s reám lehelt hűvösen. Félre akartam lökni a kopját, de csak döfködött felém. Még

fel is állt, hogy nagyobb erővel támadjon, védekezően húzódtam előle egyre hátrább, egyre egyre inkább ki a csónakból.

— Meghalsz, te áldonquijote, mert belőlem elég egy, és nem adom a jussom! — süvöltötte dühödten.

Lihegett, fujtatott, s egyre döfött. Nem akartam kegyelemért könyörögni. Összeszorított foggal, minden erőmből védtem magam. Résen voltam, ha mozdult, lestem, mit tesz, hogy ellensúlyozzam, de éreztem, hogy ernyed az életakaratom, lankad a karom, tudom sem bírja, szívem is fárad. Még bírkóztunk, de egyre védtelenebb voltam. Birkóztunk az életért és az álmokért, neki egész segédhada támadt ellenem: az éj minden sötétje. En magam voltam az imbolygó csónakon, kopjájának hegye már a mellem érte, már fájt, már a bőröm szúrta keresztül, hogy a szívemhez hatoljon.

— Nem adom meg magam, nem adom meg magam — egyre csak ezt hajtogattam, hogy biztassam magam, — nem engedem, hogy Dom Quijote győzzön.

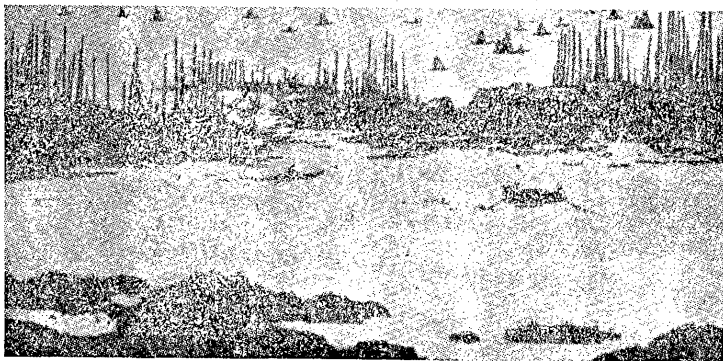
Mind a két kezemmel fogtam a kopját, s egy időre megállítottam. Hajladoztunk jobbra, balra, már egészen a víz felett csüngtünk, testünk megszűre kihajolt, csak a lábunk ragadt még a csónak fenekéhez.

Akkor messziről felcsillant, fényesen, hívogatóan, biztatón szemembe villant a város toronyórája. Felém intett, üzent, hogy tartsak ki, most már odaérek. Hirtelen elengedtem a kopját, visszazuhantam ülémre, a csónak nagyot lendült, a víz hangosan csobbant, arcomba fecskendezett...

Fény szökött a csónakba, végig, egész hosszában bejárta.

Don Quijote nem volt sehol. Csak gépészünk feküdt a csónak fenekén. Mélyen aludt, körülötte ott csörömpölték szétszórt szerszámai. És végleg kiürült a pálinkásüvegem.

Zenta, 1957 szeptember.



HAN Jen (Kína):

Halászfalu (színes fametszet)